

Cumhuriyet Döneminde Türkçenin Özleştirilmesi Üzerine Düşünceler

Kamile İmer
Ankara Üniversitesi

Türkiye'de dili özleştirme bilincinin uyanması gazete ve dergilerin yayınlanmasıyla başlamıştır, denebilir. İlk Türk gazetesi olan Takvim-i Vekayi, 1831 yılında yayınlanmaya başlamıştır. 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra, yayınlanan gazete ve dergilerin sayısı artmıştır. Kitle iletişimi etkili olacak dile eğilmeyi gerekli kılmıştır. Dolayısıyla Tanzimat dönemiyle birlikte "sade dil", "dilin ıslahı" gibi konular üzerinde düşünceler açıklanmaya başlanmış, II. Meşrutiyet döneminde uygulama işine de girilerek konu, daha çok önem kazanmıştır. Özellikle "Yeni Lisan"çılar bu konuda başarılı örnekler vermişlerdir. Dönemine göre ileri denebilecek nitelikte olan bu çabalar, "en sade Osmanlıca" sınırları içinde kalmakta, ilk aşamada yabancı kuralların dilden atılmasını öngörmekteydi. Türkçe'nin Cumhuriyet dönemine yabancı kalıp ve kurallardan oldukça arınmış biçimde ulaşması, bu tür girişimler sonucunda olmuştur. 20. yüzyıl başlarında dilimizin "sadeleştirilmesi" konusunda çaba harcayanlar, Arapça ve Farsça kuralların dilden atılmasına öncelik tanımışlar, bireysel girişimleri sonucunda bunu ellerinden geldiği ölçüde başararak Türkçe'yi Cumhuriyet dönemine ulaştırmışlardır.

Ulusal birliğin sağlanmasından sonra, özellikle 1923-1928 yılları arasında Türkiye'de en çok abece sorunu üzerinde durulmuş, 1928'de Türkçe'nin ses düzeni, özellikle ünlülerini ayna gibi yansıtan ve ünsüzleri açısından da büyük bir yalınlık sergileyen Latin yazısı kabul edilmiştir. Yazı devriminin yapılması, Türkçe'deki Arapça ve Farsça sözcüklerin yabancılığını bir kat daha arttırmıştır.

12 Temmuz 1932 tarihinde Atatürk'ün buyruğuyla, daha sonra Türk Dil Kurumu (TDK) adını alacak olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. TDK'nun

kuruluşunu izleyen yıllarda Türkiye'de dil politikasının en dikkate değer yanı; derleme, tarama ve soruşturma (anket) sonucunda elde edilen ürünlerin kullanım alanı bulmasıdır. 1931 yılında, yani TDK kurulmazdan 1 yıl önce gazetelerde haber dilinde % 35 oranında Türkçe sözcük kullanılmışken 1933'te, yani TDK kurulduktan 1 yıl sonra, bu oran % 44'e ulaşmış, 1936'da ise % 48 olmuştur.

1940-1950 arası, Dil Devriminin sağlam temellere oturduğu evre olmuştur. Bu evrede Türkiye'de dil politikasının en dikkate değer yanı, yabancı sözcükler yerine Türkçe kök ve eklerden yapılarak Türkçe'nin özleşmesinde büyük adımlar atılmasıdır. Hem genel dil sözcüklerin hem de terimlerin yapımında türetme yoluna başvurulması; 1945 yılında Anayasa dilinin Türkçeleştirilmesi ve Türkçe'nin sözcük varlığını ortaya koyan kapsamlı bir sözlüğün (Türkçe Sözlük, 1945) yayınlanması, özleşme açısından bu dönemi belirleyen en önemli özelliklerdir. Bu bağlamda gazete haber dilinde Türkçe sözcüklerin oranı da gözle görülür bir biçimde artmış, 1941 yılında 1936'daki ile aynı, yani % 48 olan Türkçe sözcüklerin oranı 1946'da % 57'ye ulaşmıştır.

1950'den başlayarak Türkiye'de de dil, politikaya araç edilir olmuş, bu bağlamda öncelikle 1945'te Türkçeleştirilmiş bulunan Anayasa metni yürürlükten kaldırılarak Teşkilât-ı Esasiye Kanunu metni yürürlüğe konmuştur. Bu dönemden başlayarak ülkeyi yönetenler ve onların yandaşları, kendi politikaları doğrultusunda sözcük seçimi yapmaya başlamışlardır. Sağ eğilimli hükümetler daha çok Osmanlıca, sol eğilimli olanlar da Türkçe kökenli ögeler kullanır olmuşlardır. Bu saptama doğrultusunda 1950-1960 arasında Türkçe'deki özleşmenin siyasal eğilim ve engellemeler sonucu kesintiye uğradığı söylenebilir. Gazete haber dilindeki sayısal değerlendirmeler de bunu açıkça ortaya koymaktadır. 1946 yılında ortalama % 57'ye ulaşan Türkçe sözcüklerin oranı 1951'de % 51'e düşmüş ve 1956'da da aynı oranda (% 51) kullanılmıştır. 1951'den itibaren kitle iletişim araçlarından biri olan gazetelerin haber dilinde, bireysel ve örgütsel tutumlar sonucu çok farklı oranlarda Türkçe sözcüklerin kullanıldığı dikkati çekmeye başlamıştır. Bu fark % 11'e kadar

çıkıştır. Örneğin 1956 yılında Akşam gazetesinde ortalama % 54.3 oranında Türkçe sözcük kullanılırken Hürriyet gazetesinde aynı yılda % 43 oranında Türkçe sözcük kullanılmıştır.

1960'tan sonraki yıllarda Türkiye'de ülkeyi yönetenler yeniden özleşmeyi desteklemeye başlayınca gazetelerin haber dilinde Türkçe sözcüklerin oranı artmaya başlamış. 1961'de % 56'ya, 1965'te % 60.5'e yükselmiştir.

70'li yıllarda ise 50'li yıllarda başlayan dil tutumu doğrultusunda, adeta bir Osmanlıca(cı)-(Öz) Türkçe(ci) savaşımı ortaya çıkmıştır. Özleşmenin yanında ve karşısında olan anlayışın tipik temsilcileri olarak Cumhuriyet ve Tercüman gazetelerinde kullanılan Türkçe sözcük oranı bu bakımdan ilginçtir: 1977 yılında Cumhuriyet gazetesinde % 75.5, Tercüman gazetesinde % 66.5 oranında Türkçe sözcük kullanılmışken 1980 yılında Cumhuriyet gazetesinde % 81, Tercüman gazetesinde % 72 oranında Türkçe sözcük kullanılmıştır. Sonuçta her iki gazetenin Türkçe sözcük kullanımında % 9 oranında bir fark ortaya çıkmaktadır, ancak gazete haber dilinde kullanılan Türkçe sözcüklerin ortalama oranı % 70'in üstüne çıkmıştır.

Gazetelerin haber dilinde günümüzde de % 70'in biraz üstünde (% 70.8) Türkçe sözcük kullanılmaktadır. Ancak bugün artık "Osmanlıca(cı)-(Öz) Türkçe(ci)" çatışması yaşanmamaktadır. Çünkü bireyler ve gruplar/örgütler arasında Osmanlıca ve Türkçe sözcüklerin kullanımı bakımında fark, yok denecek ölçüde azalmıştır. 1985-1990 yılları arasında Cumhuriyet ve Tercüman gazetelerinin haber metinlerinde kullandıkları dilde Türkçe sözcüklerin 6 yıllık ortalama farkı % 2.4 olarak bulunmuştur. Tercüman gazetesindeki 1985-1990 yılları arasında

% 68.5 ile % 70.3 arasında Türkçe sözcük kullanılmışken aynı dönemde Cumhuriyet gazetesindeki haberlerde % 71.5 ile % 74.1 arasında Türkçe sözcük kullanılmıştır. Bir başka deyişle bu dönemde Tercüman'da % 69.6, Cumhuriyet'te ise % 72 oranında Türkçe sözcük kullanılmıştır. Böylece 1950'lerde başlayan ve gazetelerin haber dillerinde % 9-11 arasında değişen bir farka dayanarak sürdülen

"Osmanlıca-(Öz) Türkçe" savaşını, 1985-1990 döneminde değişik tutumlar arasındaki farkın % 2.4'e inmesiyle sona ermiştir. Bu farkı ortaya çıkaran da yanıt/cevap, yasa/kanun, yıl/sene, neden/sebep, düşünce/fikir, öne sürmek/iddia etmek sözcükleri arasındaki seçimdir.

Sonuç olarak Cumhuriyet döneminde Türkçe, Atatürk'ün "Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtaracaktır" özdeyişi doğrultusunda yabancı ögelerden arınmıştır. Dil Devriminin başladığı yıllarda yaklaşık 1/3'ü Türkçe ögelerden oluşan gazetelerin haber dilinde günümüzde ortalama 2/3 oranında Türkçe sözcük kullanılmaktadır. Ayrıca Cumhuriyet'in 70. yılında değişik tutumlar arasındaki fark da yok denecek ölçüde azalmıştır. Bu, özleşme adına sevindirici bir durumdur. Gazete haber dilinde İngilizce'nin etkisi radyo ve televizyon ölçüsünde değildir. 1985-1990 yıllarında gazete haber dilinde Batı dillerinden geçen sözcüklerin oranı sadece % 7.6'dır ki aynı dönemde çoğu yerleşmiş yabancı sözcük durumunda olan % 16.15 oranındaki Arapça kökenli ödünçlemeler ile karşılaştırıldığında bu oran büyütölmeye değer olmasa gerektir.*

* Sayısal oranlar aşağıdaki kaynaklara dayanarak verilmiştir:

İmer, K. (1973). "Türk yazı dilinde Dil Devriminin başlangıcından 1965 yılı sonuna kadar özleşme üzerine sayıma dayanan bir araştırma": *Türkoloji Dergisi*, cilt: V/1, 175-190.

İmer, K. (1976). *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*. Ankara, TDK yayını.

İmer, K. (1990). *Dil ve Toplum*. Ankara Gündoęan Yayını.

Köse, Ş. (1992). 1985-1990 Yılları Gazete Diline Ait Bir sayım Araştırması. 1991-1992 Dilbilim Lisans tezi. Dil ve Tarih-Coęrafya Fakötesi Kütüphanesi (yayınlanmamıştır).